

EWA ANNA RYKAŁA, MACIEJ ŻOŁNIERCZUK*

„ZIELONY BUFOR” ŚWINOUJŚCIA – ZNACZENIE DLA KOMPOZYCJI URBANISTYCZNEJ I ROZWOJU GOSPODARCZEGO MIASTA

„GREEN BUFFER” OF ŚWINOUJŚCIE – ITS ROLE FOR THE URBAN COMPOSITION AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CITY

Streszczenie

Świnoujście jest przygranicznym miastem portowym o charakterze uzdrowiskowym. Zespolecie funkcji transportowej z cichym kurortem udało się dzięki właściwemu planowaniu przestrzennemu. Zaprojektowano tutaj parkową strefę buforową, oddzielającą obszary o kontrastujących ze sobą funkcjach, której charakterystyczny układ przestrzenny był widoczny już w XVIII w. Na przestrzeni wieków zmieniała się forma terenów wchodzących w skład „zielonego buforu”, stopniowo wprowadzano dodatkowe funkcje, np. militarne. W wyniku działań wojennych parki traciły pierwotne znaczenie. Obecnie władze miasta poprzez rewitalizację wykorzystują turystyczny potencjał tych terenów.

Słowa kluczowe: Świnoujście, park Zdrojowy, park Zachodni, tereny zieleni, rewitalizacja

Abstract

Świnoujście is a health resort with a port, set on the Polish-German border. Reconciliation of the bustling transport and quiet resort has been possible due to appropriate urban planning. A park buffer area was designed to separate the areas with contrasting functions, with its characteristic spatial arrangement visible as early as in the 18th century. Over the ages the form of the terrain comprising the “green buffer” has evolved, and additional functions (including a military one) were being gradually introduced. Due to war-time activities the parks were losing their primary value. Nowadays, the city authorities through a revitalisation process, are taking advantage of the area’s potential for tourism.

Keywords: Świnoujście, Spring Park, Western Park, green areas, revitalisation

* Mgr inż. arch. Ewa Anna Rykała, mgr inż. arch. Maciej Żołnierczuk, Katedra Ochrony Środowiska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

1. Wstęp

Na przestrzeni lat zmieniała się przynależność Świnoujścia do państw, a także jego funkcja. Pierwsze osadnictwo rozwinęło się tu już pięć tysięcy lat temu. Następnie tereny te weszły w skład plemiennego państwa Wolinian, włączonego do państwa Mieszka I. W XII w. wzniesiono grody po obu stronach Świny. W wyniku pokoju westfalskiego (24.10.1648), kończącego wojnę trzydziestoletnią, miasto – jak i całe Pomorze Zachodnie – przejęła Szwecja, następnie Prusy, które odkupiły wyspę Wolin. W XVIII w. powstało osiedle, później miasto Swinemünde, stanowiące port morski. Po odkryciu źródeł solanki i borowiny pod koniec XIX w. stało się uzdrowiskiem, a podczas II wojny światowej ważnym punktem dla sił zbrojnych. W czasie nalotów alianckich w 1945 roku zostało zniszczone. Po wojnie znaczną część portu przekwalifikowano z wojennego na handlowo-rybacki. Obecnie jest to kurort, obok którego działa port.

2. Cel badań

Celem badań jest przeprowadzenie analizy znaczeniowej parku Zdrojowego i parku Chopina w odniesieniu do ich wartości historycznych, przyrodniczych, społecznych i estetycznych. Oprócz tego zbadanie wpływu rewitalizacji na stopień atrakcyjności miasta i związany z tym faktem poziom ruchu turystycznego. Zadaniem było również zbadanie wpływu przeprowadzonych prac na zachodzące interakcje i aktywności lokalnego społeczeństwa.

3. Stan badań

Parki miejskie często postrzegamy jako elementy systemu przyrodniczego, którego prawidłowe funkcjonowanie zależy od odpowiednich ustaleń w dokumentach planistycznych¹. Ich rewitalizacja ma na celu m.in. poprawę życia mieszkańców², ale również stanowi szansę rozwoju gospodarczego. Pierwszy aspekt odnosi się najczęściej do funkcji ekologicznych związanych m.in. z regulacją warunków kli-

¹ E. Sutkowska, *Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2006, s. 7–24.

² G. Maksymiuk, *Rozwój terenów rekreacyjnych – wspomaganie czy ograniczenie w przyrodniczej rewitalizacji miast*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2005, s. 149–156.

matycznych³, jak również procesów przyrodniczych i wpływu na społeczeństwo⁴. Przestrzeń parkowa jest nasycona różnymi bodźcami, symbolami i znakami, wpływającymi na tworzenie się relacji międzyludzkich. Co więcej, odpowiednie zagospodarowanie terenu, poprzez wykreowanie obok przestrzeni publicznych stref o charakterze indywidualnym, sprawia, że utożsamiamy się z danym miejscem, co przyczynia się do ograniczenia działań o charakterze dewastacyjnym⁵. Pozytywne emocje pobudzają zachodzenie interakcji międzyludzkich, które w konsekwencji doprowadzają do powstawania nieformalnych grup użytkowników, np. grających w szachy. Konsekwencją takich działań jest pozytywny odbiór wśród społeczności ponadlokalnych, które chętnie wracają do oswojonych miejsc. Bez wątpienia parki są jedną z kreacji zielonej przestrzeni publicznej współtworzącej obraz miasta⁶. Chcąc przyciągnąć turystów za pomocą zielonej wizytówki, należy mieć na uwadze, że najbardziej cenionymi walorami są: gęstość roślinności, warstwowość, skład gatunkowy, typ roślinności, wiek i wielkość drzewostanu (najbardziej doceniane są starsze, duże drzewa)⁷ oraz stan zdrowotny (martwe drzewa nie są preferowane). Jak wynika z badań przeprowadzonych przez de Vriessa i Goosse- na (2002), oprócz uwarunkowań stricte przyrodniczych ogromne znaczenie mają również czynniki pozaprzyrodnicze, np. użytkowanie terenu, dostępność czy hałas. Dużą rolę w przypadku ograniczania hałasu przypisuje się drzewom, jednak funkcja ta jest zależna od struktury i szerokości pasa roślinności. Mimo iż wąskie pasy zmniejszają natężenie o jedynie 1–2 dB, to odczuwany hałas jest znacznie mniejszy przez oddziaływanie psychofizyczne związane z estetyką⁸. W miastach uzdrowiskowych odpowiedni dobór roślinności oddziałującej na stan zdrowotny będzie miał również korzystny wpływ na kuracjuszy.

Parki miejskie mają ogromne znaczenie dla społeczeństw lokalnych. Stanowią również potencjał, którego wykorzystanie może przyczynić się do wzrostu liczby turystów, o ile zostaną zaprojektowane lub zrewitalizowane zgodnie z oczekiwaniami użytkowników.

³ D. Lorek, *Stan i zagospodarowanie zieleni miejskiej w zachodnim klinie poznania jako podstawa wytyczenia szlaku turystycznego*, Badania fizjograficzne nad Polską zachodnią, Seria A – geografia fizyczna, 2007, 58, s. 31–46.

⁴ A. Lis, *Struktura relacji pomiędzy człowiekiem a parkiem i ogrodem miejskim w procesie rekreacji*, OW Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2004.

⁵ E. Sutkowska, *op.cit.*

⁶ D.M. Edwards, M. Jay, F.S. Jensen [et al.], *Public Preferences Across Europe for Different Forest Stand Types as Sites for Recreation*, Ecology and Society, 17.

⁷ P. Sikorski, *Wpływ roślinności na preferencje wypoczynkowe użytkowników terenów chronionych*, http://p483048.users.sggw.pl/waloryzacja/preferencje_ps.pdf (dostęp: 26.08.2015).

⁸ Z. Wilczek, W. Zarzycki, K. Kulik, J. Zimnoł, *Walory szaty roślinnej otoczenia źródeł w Ustroniu i jej znaczenie dla ekoturystyki*, Inżynieria Ekologiczna 2014, 40.

4. Opis badań

Historia obiektów i ich kompozycja

Jeszcze 300 lat temu w miejscu obecnego parku Zdrojowego można było obserwować jedynie mieliznę. Podczas prac związanych z regulacją rzeki Świny, połączonych z budową fortyfikacji oraz portu w 1721 r., zachodziły także zmiany w parku, ówczesnym Elsen Plantage (Olchowa Plantacja)⁹. W 1806 r. park został powiększony o tereny zachodnie i północne. Wtedy to zyskał nazwę Königliche Plantage. Zintensyfikowanie prac w parku przypada na 1827 r., kiedy to w rozwój terenów zielonych zaangażował się Johann August von Sack. Do prac projektowych nad zagospodarowaniem parku przystąpił Peter Joseph Lenne. Nowy projekt był dostosowany do stanu istniejącego, jednak nie został zrealizowany w całości z powodu braku płynności finansowej. W czasie II wojny światowej teren ten miał stanowić naturalny schron przeciwlotniczy. Niestety podczas bombardowania US Air Forces, dla wielu Niemców uciekających przed Armią Czerwoną miejsce to stało się zbiorową mogiłą. W 1988 r. park Zdrojowy został wpisany do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego.

Analizując kompozycję przestrzenną parku, należy zaznaczyć zmienność formy i skali obiektu na przestrzeni wieków, co wiązało się np. z rozwojem funkcji militarnych.

Pierwotną formą był kwadrat ograniczony alejkami z owalnym placem stanowiącym punkt przecięcia ścieżek. W późniejszym projekcie Petera Josepha Lenna w centrum zlokalizowany był dom zdrojowy¹⁰, któremu podporządkowano osie widokowe i ciągi komunikacyjne.

Na początku XIX w. wytyczono Königs Alle (tzw. Jezdnie – obecnie ul. Bolesława Chrobrego). Planowanie krętych alejek oraz miejsc pod obiekty małej architektury jest związane z pracą radcy budowlanego – Machtigiem, który stworzył ostateczną wizję parku (1945 r.). Warto zaznaczyć, że już na planach miasta z ok. 1912 r. można wyróżnić elementy małej architektury: altany, kioski oraz pisuary znajdujące się przy Schulzen platze (Plac Strzelecki)¹¹, a także po zachodniej stronie Alei Królewskiej. Nieopodal znajdowały się plac muzyczny, restauracja, pensjonaty, platforma widokowa, romantyczny most – ta część nosiła miano Kurpark. Przy alei Królewskiej zaprojektowano półkolistą polanę z pomnikiem Fryderyka III. W okresie międzywojennym park rozszerzono o West Kurpark, gdzie znajdowały się restauracje i korty tenisowe. Na planach z 1930 r. widoczne są nowe elementy, jak

⁹ <http://www.swinoujskie.pl/pl/contents/content/49/1057> (dostęp: 24.08.2015).

¹⁰ <http://swinoujskie.info/arttykul/HistoriaParkuZdrojowego> (dostęp: 24.08.2015).

¹¹ <http://www.parki.org.pl/parki-zdrojowe/park-zdrojowy-w-swinoujsciu> (dostęp: 24.08.2015).

np. pole szachowe, place zabaw, babilony przy placu Strzeleckim. Zauważyć można dwa obeliski: jeden oddający cześć poległym podczas I wojny światowej, drugi zaś upamiętniający Jungsturm. Po II wojnie światowej wykonano prace porządkowe, jak również nowe nasadzenia według projektu Małysika.

Obecnie nadal czytelny jest historyczny układ komunikacyjny, osie południkowe, równoleżnikowe i diagonalne oraz place na przecięciu ciągów komunikacyjnych. Widoczny jest też charakterystyczny układ wodny i roślinny¹². Wiek wielu drzew przekracza 150 lat, a ponad 100 drzew zasługuje na miano pomnika przyrody.

Bardziej przewrotna okazuje się historia parku Chopina. W okresie przedwojennym zlokalizowane były tu cmentarze ewangelicko-luterański i żydowski. Wykonywanie pochówków wstrzymano ok. 1925 r. Oficjalnie cmentarz został zlikwidowany po II wojnie światowej, jednak charakterystyczny zarys jest widoczny jeszcze na mapach miasta z 1975 roku¹³.

Fundamentem obecnej kompozycji parku jest naturalistyczna w formie alejka wijąca się przez środek parku od północnego zachodu na południowy wschód. Ścieżkę przecinają dukty prowadzące na tereny osiedli mieszkalnych.

Zabiegi planistyczne

W układzie przestrzennym miasta dominują dwie strefy: portowa, połączona z zabudową magazynową po zachodniej i wschodniej stronie oraz strefa mieszkaniowa od zachodu.

W związku z funkcjonowaniem portu konieczna była budowa obiektów militarnych np. fortyfikacji obronnych. Dlatego też zapewnienie w takim sąsiedztwie odpowiednich warunków do wypoczynku w części uzdrowskiej nie było łatwym zabiegiem. Cel osiągnięto poprzez stworzenie pasa zieleni złożonego głównie z parków oddzielających część uzdrowską od gwarne centrum miasta. W ten sposób powstała strefa zieleni izolującej, tj. zielony bufor złożony z: parku Zdrojowego oraz parku Zachodniego (il. 1 – obszar nr 1).

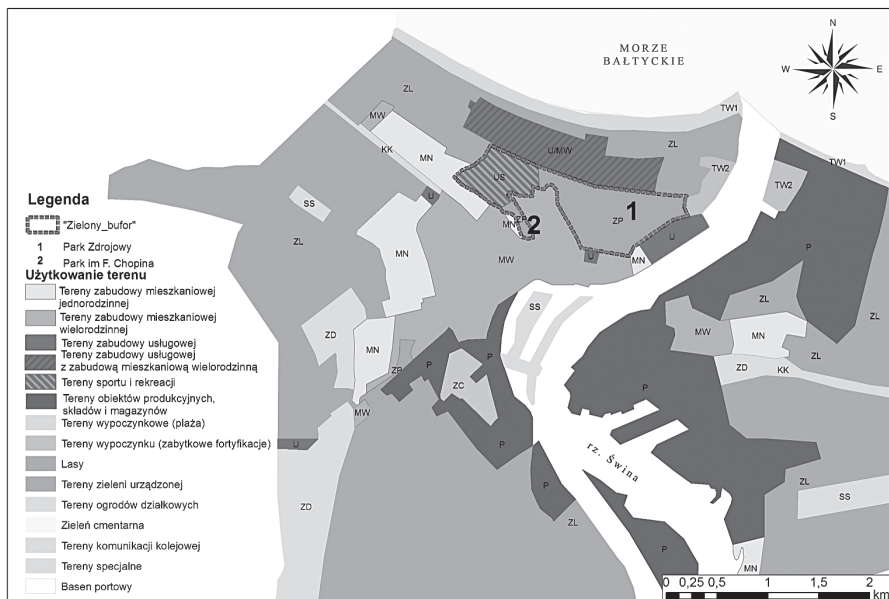
Historyczny ślad charakterystycznego zielonego układu stanowi starodrzew, który nadal pełni funkcję oddzielającą miasto od uzdrowska. W późniejszym okresie strefę parkową rozszerzono o dodatkowy obszar wysunięty w stronę centrum miasta (il. 1, obszar nr 2), gdzie dawniej funkcjonował cmentarz¹⁴.

Uzupełnieniem zielonego układu są ogrody dawnego terenu szpitala zaprojektowane przez Reimera w 1912 roku.

¹² R. Borówka [et al.], *Przyroda Pomorza Zachodniego*, Oficyna in Plus, Szczecin 2002.

¹³ <http://fotopolska.eu/498059,foto.html> (dostęp: 24.08.2015).

¹⁴ http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,34959,14513413,Swinoujscie_sie_zmienia__Teraz_ma_zupelnie_nowy_park.html (dostęp: 24.08.2015).

- II. 1. Obecny układ przestrzenny „zielonej strefy buforowej” w Świnoujściu (oprac. własne na podstawie materiałów kartograficznych)
- III. 1. Current spatial layout of the „green buffer zone” of Świnoujście (own work based on cartographic materials)

Współczesne działania planistyczne zmierzają do zachowania zielonej strefy Świnoujścia. Znaczny obszar miasta posiada już sporządzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Natomiast jednym z nielicznych rejonów miasta pozostających bez prawomocnego opracowania jest omawiany pas roślinności budującej „zielony bufor”. Jego rozwój określono w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (SUiKZP), uchwalonego w 2002 r. Ostatnie zmiany w dokumencie przyjęto w 2011 r. Wiele zapisów wskazuje, „zielony bufor” jako istotny obszar umożliwiający dalszy progres miasta. Cele gospodarcze zakładają intensyfikację w oparciu o usługi uzdrowiskowe i turystyczne, które są jednymi z wiodących funkcji miejskich. Ponadto w celach społecznych widnieje zapis dotyczący wzmocnienia poczucia tożsamości kulturowej mieszkańców, co umożliwiają m.in. tereny parkowe wraz z całą infrastrukturą. Na pierwszym miejscu w założeniach przestrzennych odnotowano zapewnienie warunków rozwoju przestrzennego i funkcji gospodarczych przy zachowaniu walorów miejskich i uzdrowiskowych. Troska o podniesienie atrakcyjności przestrzeni miejskiej poprzez wyeksponowanie walorów środowiska naturalnego i wartości krajobrazowych przyświeca również celom działań ochronnych. Przedstawiona w dokumencie SUiKZP wizja zagospodarowania przestrzennego miasta nadal opiera się na charakterystycznej

strefowości o układzie równoleżnikowym. Strukturami, które ją tworzą, są m.in. plaża, Dzielnica Nadmorska wraz z zielenią parkową, centrum, w którym oprócz zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej koncentrują się również usługi o charakterze ogólnomiejskim. Zaznacza się, że w planowanych kompozycjach przestrzennych zieleń winna stanowić znaczny udział procentowy.

Działania rewitalizacyjne

Tereny zieleni od dawna stanowią ważną część tkanki Świnoujściu. Włodarze, dążąc do rozwoju miasta, postawili właśnie na ten obszar. Intensyfikację prac widać szczególnie po 2010 r., kiedy to rozpoczęło się kilka inwestycji. W 2012 r. stworzono nową kreację placu wolności, która w swojej nowatorskiej formie stanowi odniesienie do otaczającego krajobrazu. Przestrzeń została oddzielona od deptaka wodnym pasem symbolizującym morze. Do wnętrza prowadzą drewniane trapy, a w środku czekają m.in. leżaki, stoły do gry w szachy, kojące odgłosy fontann i szumiących traw.

W obszarze uzdrowiskowym niemal od początku istotnym elementem była promenada, którą ożywiono poprzez integrację z nowo powstałymi obiektami. Równoległe do promenady na jednej z wydm została utworzona nadmorska ścieżka.

Bliżej „zielonego pasa” widać odnowione ogrody przyszpitalne z zachowaniem zabytkowego drzewostanu. Najważniejszymi elementami buforu są jednak park Zdrojowy oraz park im. Chopina.

Ze względu na wielkoobszarowość parku Zdrojowego konieczny był podział prac na kilka etapów. W etapie I (2008 r., koszt całkowity: 4 527 436,62 zł) usunięto drzewa kolidujące z inwestycją, a także dokonano selekcji samosiewów. Przeprowadzono również pielęgnację istniejącego drzewostanu, który został uzupełniony. Większość prac związana była jednak z elementami hydrotechnicznymi. Zbudowano rowy odwadniające, przepusty, jak również zbiorniki wodne z przepompowniami mającymi za zadanie odwadniać teren. Etap II (2011 r., koszt całkowity: 7 811 306 zł¹⁵) obejmował prace budowlane polegające na odtworzeniu nawierzchni ciągów pieszych placów, oświetleniu szlaków komunikacyjnych oraz doprowadzeniu sieci wodno-kanalizacyjnej. Powstały place zabaw i boiska sportowe, a także elementy małej architektury, np. fontanny, poidelka dla ptaków. W przygotowaniach jest III etap, który ma pochłonąć 6,8 mln zł.

Rewitalizacja parku Chopina (2012 r.) wg zwycięskiego projektu pracowni Bronisz Land Design z Sulejówka pochłonęła 4,24 mln zł. Program rekreacyjny przewiduje obszary dla każdej grupy wiekowej. Znajduje się tu plac zabaw z osobiwymi, betonowymi zabawkami. Dodatkowo najmłodszy mogą kształcić się z zakresu botaniki na specjalnie przystosowanej ścieżce przyrodniczej. W okresie zimowym

¹⁵ <http://www.swinoujscie.pl/pl/contents/content/157/374> (dostęp: 24.08.2015).

jeden z pagórków przekształcany jest w tor saneczkowy. Ponadto dla aktywnie spędzających czas przygotowano siłownię zewnętrzną oraz pola do gry w bule. Starsi natomiast mogą odpocząć pod koronami drzew na drewnianych leżankach czy w altanach. W części południowej stworzono miejsce przypominające o historii miejsca w postaci ściany pamięci¹⁶.

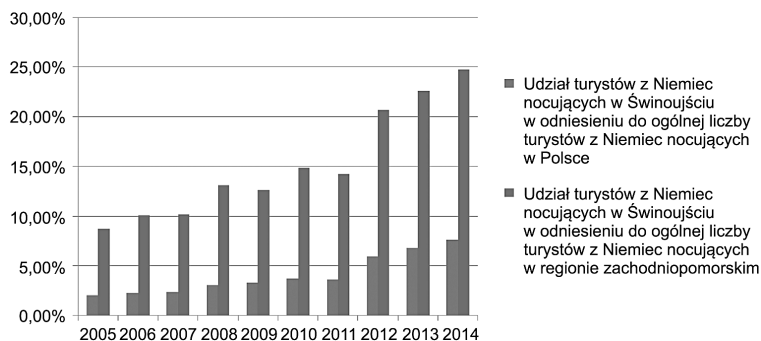
Znaczenie dla społeczności lokalnej i ponadlokalnej

Po upływie czasu świetności parku Zdrojowego mieszkańcy zaczęli traktować ten teren jako wysypisko śmieci lub źródło drewna. Po rewitalizacji park pełni pierwotną funkcję kulturowo-rekreacyjną zarówno dla społeczności lokalnej, jak i ponadlokalnej, a także martyrologiczną (grunty parku nadal skrywają ludzkie szczątki).

Park Zachodni natomiast jeszcze kilka lat temu był odstraszały i nie sprzyjał wypoczynkowi, stanowił głównie skrót łączący ulice Chopina i Herberta. Z jednej strony to miejsce pamięci o przeszłości, będące niegdyś cmentarzem, z drugiej zaś to miejsce przyszłości, gdzie wychowują się młode pokolenia.

Wpływ na gospodarkę

Świnoujście było i jest miejscowością uzdrowiskową. Dlatego też ogromne znaczenie dla gospodarki miasta ma liczba turystów. Bez wątplenia duży wpływ na rozwój turystyki miało otwarcie granic krajów znajdujących się w grupie Schengen. Jednak z danych GUS wynika, że największy rozwój miasta przypada na okres

- II. 2. Udział turystów przybywających z Niemiec do Świnoujścia w odniesieniu do liczby turystów niemieckich nocujących w Polsce i regionie zachodniopomorskim w latach 2005–2014 (opracowanie własne na podstawie danych GUS)
- III. 2. Ratio of tourists arriving in Świnoujście from Germany to German tourists staying overnight in Poland and West Pomeranian Region in 2005 to 2014 (own work based on data of GUS – Central Statistical Office of Poland)

¹⁶ http://www.a-ronet.pl/index.php?mod=nagroda&n_id=2118 (dostęp: 24.08.2015).

po 2012 r. Biorąc pod uwagę liczbę turystycznych obiektów noclegowych w latach 2002–2011 zmieniała się ona w nieznacznym stopniu (od 76 do 83). W kolejnych latach nastąpił wzrost liczby obiektów tego typu (105 – 2012 r., 111 – 2013 r., 98 – 2014 r.)²⁰. Co więcej, od 2005 r. liczba turystów nocujących w Świnoujściu rośnie z roku na rok. O ile w 2005 r. turyści z Niemiec nocujący w Świnoujściu stanowili w odniesieniu do ogółu niemieckich turystów w Polsce nieco ponad 2%, tak teraz poziom ten wzrósł do 7,59%. Należy tu zaznaczyć, że turyści zza zachodniej granicy w Warszawie stanowią 7,11%, a w Krakowie 8,32%. Tym samym cel, jaki został wyznaczony przez władze Świnoujścia, został osiągnięty.

5. Wnioski

Dzięki działaniom planistycznym polegającym na stworzeniu pasa zieleni powstała uzdrowiskowa enklawa miasta oddzielona od portu i gwarnege centrum. Zróżnicowane funkcje zapewniają stabilność gospodarczą i rozwój turystyki, który był możliwy dzięki otwarciu linii kolejowej łączącej Świnoujście z zachodnimi sąsiadami. Największy jednak rozkwit nastąpił po oddaniu „zielonych inwestycji”, co można zaobserwować na podstawie danych statystycznych przedstawiających liczbę turystów odwiedzających miasto.

Literatura

- de Vries S., Goossen M., *Predicting Transgressions of the Social Capacity of Natural Areas*, Conference Proceedings Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas.
- Edwards D.M., Jay M., Jensen F.S. [et al.], *Public preferences across Europe for different forest stand types as sites for recreation*, Ecology and Society, 17.
- Kalinowska A. (red.), *Miasto idealne – miasto zrównoważone. Planowanie przestrzenne terenów zurbanizowanych i jego wpływ na ograniczenie skutków zmian klimatu*, Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym i Zrównoważonym Rozwojem, Warszawa 2015.
- Komorowska A., *Park im. Fryderyka Chopina w Świnoujściu*, Zieleń Miejska 2015, 6.
- Lis A., *Struktura relacji pomiędzy człowiekiem a parkiem i ogrodem miejskim w procesie rekreacji*, OW Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2004.
- Lorek D., *Stan i zagospodarowanie zieleni miejskiej w zachodnim klinie poznania jako podstawa wytyczenia szlaku turystycznego*, [w:] *Badania fizjograficzne nad Polską zachodnią*, Seria A – geografia fizyczna, 2007, 58.

- Maksymiuk G., *Rozwój terenów rekreacyjnych – wspomaganie czy ograniczenie w przyrodniczej rewitalizacji miast*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2005.
- Sikorski P., *Wpływ roślinności na preferencje wypoczynkowe użytkowników terenów chronionych*, http://p483048.users.sggw.pl/waloryzacja/preferencje_ps.pdf (dostęp: 26.08.2015).
- Sutkowska E., *Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2006.
- Szulczewska B., Kaliszuk E., *Koncepcja systemu przyrodniczego miasta: geneza, ewolucja i znaczenie praktyczne*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2015.
- Wilczek Z., Zarzycki W., Kulik K., Zimnol J., *Walory szaty roślinnej otoczenia źródeł w Ustroniu i jej znaczenie dla ekoturystyki*, *Inżynieria Ekologiczna* 2014, 40.

Akty prawne

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Świnoujście* (Załącznik nr 1 do uchwały nr lxxvii / 442 / 2002 Rady Miasta Świnoujścia z dnia 5 lipca 2002 roku).
- Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Świnoujście* (Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XIV/100/2011 Rady Miasta Świnoujście z dnia 8 września 2011 r.).

Strony internetowe

- <http://www.swinoujście.pl/pl/contents/content/49/1057> (dostęp: 24.08.2015).
- <http://swinoujście.info/artukul/HistoriaParkuZdrojowego> (dostęp: 24.08.2015).
- <http://www.parki.org.pl/parki-zdrojowe/park-zdrojowy-w-swinoujsciu> (dostęp: 24.08.2015).
- Borówka R. [et al.], *Przyroda Pomorza Zachodniego*, Oficyna in Plus, Szczecin 2002.
- <http://fotopolska.eu/498059,foto.html> (dostęp: 24.08.2015).
- http://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/1,34959,14513413,Swinoujście_sie_zmienia_Teraz_ma_zupełnie_nowy_park.html (dostęp: 24.08.2015).
- <http://www.swinoujście.pl/pl/contents/content/157/374> (dostęp: 24.08.2015).
- http://www.a-ronet.pl/index.php?mod=nagroda&n_id=2118 (dostęp: 24.08.2015).
- http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (dostęp: 24.08.2015).
- <http://80.245.176.197/sitpzp/mapaSIT.aspx> (dostęp: 18.04.2016).